

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Кафедра методики викладання образотворчого та декоративно-
прикладного мистецтва

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Проректор _____
“ 14 ” _____ Вересня 2016 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНО-ОЗНАЙОМЛЮВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ В ЗАКЛАДАХ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Галузі знань   **01 Освіта**
Спеціальність   **014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)**
Спеціалізація   **014.12 Образотворче мистецтво**

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3,0	Галузь знань <u>01 ОСВІТА</u> <small>(шифр і назва)</small>	Нормативна	
	Напрямок підготовки <u>01 ОСВІТА</u> <small>(шифр і назва)</small>		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): 014.12 СЕРЕДНЯ ОСВІТА (Образотворче мистецтво)	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 1		I-й	I-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання <hr/> <small>(назва)</small>		Семестр	
Загальна кількість годин - 90		2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: 9	Освітньо-кваліфікаційний рівень: БАКАЛАВР	Лекції	
		год.	год.
		Практичні, семінарські	
		год.	год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		90 год.	90 год.
Індивідуальні завдання:			
год.			
Вид контролю:			
Залік			

МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ПРАКТИКИ НАВЧАЛЬНО-ОЗНАЙОМЛЮВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Критерієм ефективної роботи вищого навчального закладу у справі підготовки фахівців художнього профілю є сформованість наукового творчого професійно-педагогічного мислення, успішність реалізації здобутих знань і навичок у практичній діяльності і швидкість їх професійного становлення. Практика студентів є невід'ємною частиною і важливим етапом професійної підготовки студентів у вищому навчальному закладі. Вона тісно пов'язана з навчальним процесом, оскільки дає можливість студентам використати здобуті знання під час самостійного проведення навчальних занять із школярами та студентами, а також усвідомити відповідальність і багатогранність роботи вчителя.

Проходження навчально-ознайомлювальної практики в закладах середньої освіти забезпечується освітньою програмою Середня освіта «Образотворче мистецтво» першого (бакалаврського рівня). В системі підготовки вчителя образотворчого мистецтва навчально-ознайомлювальна практика в закладах середньої освіти є початковим етапом професійної підготовки майбутніх учителів.

Строки проведення практик визначені в навчальному плані спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), спеціалізація 014.12 Образотворче мистецтво.

Мета навчально-ознайомлювальної практики в закладах середньої освіти – ознайомитись з практичною діяльністю вчителя образотворчого мистецтва у відповідних установах і організаціях.

Навчально-ознайомлювальної практики в закладах середньої освіти здобувачів вищої освіти проводиться на різних базах практик закладів з якими заключено відповідні угоди.

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач:

- Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що потребують інтеграції знань і прийняття рішень у практиці викладання образотворчого мистецтва в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах та у процесі навчання за спеціальністю.
- здатність письмово й усно спілкуватися (комунікувати) українською - державною мовою; здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ - у навчанні і на практиці; здатність використовувати засоби художньої виразності у сучасному полікультурному просторі.

- здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію в загальноосвітньому процесі, працювати в команді з дотриманням етичних норм і цінностей сучасного мультикультурного суспільства, діяти соціально відповідально та з почуттям поваги до оточуючих.
- здатність вчитися самостійно й автономно, розробляти власну траєкторію саморозвитку упродовж навчання в університеті та усього життя, оцінювати прогрес і результати навчання.
- здатність генерувати нові ідеї, вміння диференціювати традиційні та інноваційні способи вирішення завдань та знаходити межі їхнього застосування у навчальному процесі.
- здатність забезпечувати особисту та групову відповідальність за дотримання виконавської дисципліни, вміння визначати і наполегливо реалізовувати поставлені завдання і взяті обов'язки.
- Здатність до теоретичного освоєння мистецької спадщини, фахової орієнтації у сучасному світовому та українському образотворчому просторі.
- Володіння образотворчою грамотою на рівні, необхідному для сприймання, оцінки та створення художнього образу.
- Здатність до практичної художньої діяльності.
- Здатність використання комп'ютерних технологій у процесі виконання творчих завдань.
- Здатність до творчої, художньо-педагогічної, організаторської та художньо-естетичної діяльності, спрямованої на духовний і культурний розвиток особистості.
- Здатність до організації і проведення позаурочної та позакласної роботи (вихід на пленер, екскурсії в музейні установи, участь у мистецьких проектах, майстер-класах, виставках).
- Здатність до застосування в освітньому процесі сучасних художньо-педагогічних технологій.
- Здатність керувати художньо-творчою діяльністю учнів, враховуючи їх вікові та індивідуальні особливості.
- Здатність до виявлення творчих здібностей дитини, застосовуючи методи діагностування навчальних та художньо-творчих досягнень учнів та прогнозувати їх особистісний розвиток.
- Здатність застосовувати засоби образотворчого мистецтва в процесі естетичного виховання школярів.
- Здатність застосовувати сучасні методики і освітні технології для забезпечення якості оволодіння основами образотворчості в середніх загальноосвітніх закладах з поглибленим вивченням образотворчого мистецтва.

Програмні результати навчання з навчальної дисципліни:

- Формування інтегральної компетентності – здатність та готовність до вирішення нестандартних проблем та завдань в галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що потребують інтегрованих знань застосування певних теорій і методів відповідної науки
- планувати процес навчання образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі та позашкільному закладі, здійснювати організацію і проведення позакласної роботи з відвідування виставок, майстер-класів, музеїв, мистецьких фестивалів тощо
- здатність формувати уявлення про сутність, види та жанри мистецтва, вміння фахово орієнтуватися у сучасному світовому та українському образотворчому просторі, засвоєння системи мистецьких знань, художньо-естетичних понять і категорій, необхідних для викладання образотворчих дисциплін у школі та позашкільних закладах
- розширення і збагачення художньо-естетичного досвіду опанування художніми вміннями та навичками, здатність до практичної художньої діяльності, підвищення професійної майстерності
- володіння образотворчою грамотою на рівні, необхідному для сприймання, оцінки, створення художнього образу та консультування творчих особистостей в процесі освітньо-практичної діяльності
- формування художньої компетентності - здатності реалізувати свій естетичний потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості) на практиці для успішної художньо-професійної діяльності, усвідомлюючи відповідальність за її результати
- розвиток загальних творчих здібностей; стимулювання образного мислення, формування навичок художньої самоосвіти, виховання естетичного сприйняття дійсності та особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва
- здатність керувати художньо-творчою діяльністю учнів, враховуючи їх вікові та індивідуальні можливості, спонукати до самореалізації та самовдосконалення
- здатність застосовувати сучасні методики і освітні технології для забезпечення якості вивчення учнями образотворчого мистецтва в загальноосвітніх школах та позашкільних закладах.

Сформувати у студентів систему необхідних педагогічних умінь й навичок, фахових здібностей, особистісно-індивідуального стилю поведінки та діяльності, необхідних для майбутньої професії в оптимально наближених до роботи за фахом умовах.

навчити студентів адаптувати та творчо застосовувати здобуті в університеті знання та вміння до конкретної навчальної і виховної діяльності

закладу освіти;

оволодіти сучасними формами організації та методами навчання у середніх навчальних закладах;

ознайомитись із системою роботи вчителя-предметника, класного керівника, набути умінь, навиків педагогічної діяльності;

прищепити потребу систематичного поновлення знань і самоосвіти, як необхідної умови професійного зростання.

Головні завдання практики:

ознайомити студентів з організацією навчально-виховного процесу в школі, ознайомити з веденням документації, з педагогічним досвідом вчителів певного навчального закладу;

сформувати у студентів уміння та навички як асистента вчителя для проведення різних видів навчальних занять і виховних заходів;

залучити їх до різнобічної педагогічної діяльності, організаційної та суспільно-корисної роботи в школі.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Навчально-ознайомлювальна практика в закладах середньої освіти студентів першого курсу кафедри методики викладання образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва проводиться у 2-му навчальному семестрі (лютий) протягом двох тижнів. Вона є початковим етапом практичної підготовки бакалаврів кафедри до роботи на посаді вчителя образотворчого мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладів.

Для проходження практики студентів за наказом ректора університету групами скеровують у базові середні навчальні заклади м. Івано-Франківська. У виняткових випадках (захворювання, сімейні обставини, працевлаштування) деяких студентів направляють у заклади освіти за місцем проживання або працевлаштування, за наявності відповідних документів і письмового підтвердження дирекції школи про готовність прийняти студента на практику та забезпечити йому необхідні для цього умови.

Високий теоретичний рівень викладання у поєднанні його з доступністю, індивідуалізація та диференціація навчання, використання самостійної роботи учнів у процесі одержання знань, широке застосування різноманітних засобів навчання є необхідними факторами у справі досягнення високої ефективності викладання предметів художньо-естетичного циклу.

Розпочинається практика з проведення установчої конференції. У ній беруть участь, крім студентів, завідувач кафедри, факультетський керівник-методист, групові керівники-методисти. Студентів ознайомлюють із наказом ректора, програмою та завданням практики, вимогами до звітних матеріалів,

надають інструктаж з охорони праці та техніки безпеки. Керівники та вчителі повідомляють про важливість та відповідальність перед суспільством праці вчителя, надають настанови та рекомендації.

Програма педагогічної практики

Протягом практики студент повинен:

- ознайомитися з планом навчально-виховної роботи школи, функціями вчителя та класного керівника;
- ознайомитися з календарним плануванням навчально-виховної роботи у закріпленому класі;
- вести щоденник педагогічних спостережень;
- ознайомитися з програмами і підручниками, опрацьовувати літературу, в якій висвітлюється методика проведення уроків образотворчого мистецтва;
- відвідувати й аналізувати з методистом уроки, позакласні заняття та виховні заходи досвідчених педагогів;
- допомагати проводити майстер класи з опанування учнями художніми техніками;
- збирати матеріали до курсової роботи з методики викладання образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва;
- готувати звітну документацію, матеріали до виставки і для методичного кабінету;
- вивчати й узагальнювати передовий педагогічний досвід учителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Завершуючи педагогічну практику студенти-практиканти подають на кафедру такі матеріали і документи:

- аналізи відвіданих уроків;
- звіт про проходження практики.

Протягом першого тижня практики студент:

- знайомиться з планом навчально-виховної роботи школи, функціями вчителя та класного керівника;
- заводить щоденник педагогічних спостережень;
- ознайомлюється з програмами і підручниками, в яких висвітлюється методика проведення уроків образотворчого мистецтва, художньої праці та дизайну, знайомиться з методами роботи вчителів та класного керівника.

Протягом другого тижня студенти відвідують і аналізують з методистом уроки та виховні заходи досвідчених педагогів, зокрема уроки образотворчого

мистецтва, художньої праці та ін.

Вони активно відвідують та аналізують уроки та позакласні заняття вчителів образотворчого мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва (художньої праці) та дизайну; аналізують теми і розділи навчальної програми з образотворчого мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва (художньої праці) та дизайну, заплановані на період практики; вивчають необхідну наукову і методичну літературу; добирають і виготовляють дидактичні матеріали; пробують розробляти за допомогою вчителя конспекти уроків.

У процесі практики майбутні вчителі аналізують свою педагогічну діяльність і ведуть педагогічний щоденник; працюють у семінарах, які проводяться керівниками практики; беруть участь у підсумковій конференції з питань практики в школі і на кафедрі; готують звітну документацію за практику, матеріали до виставки і для методичного кабінету на факультеті, проводять науково-методичне дослідження теми, запропонованої керівником практики. Вивчають і узагальнюють передовий педагогічний досвід учителів образотворчого мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва (художньої праці) та дизайну.

Графік занять

№ п/п	Назва	День тижня	Години роботи	Місце проведення
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				

- здійснювати методичне керівництво і надавати допомогу здобувачам вищої освіти при виконанні відповідних розрахунків;
- систематично інформувати кафедру про етапи проходження навчально-ознайомлювальної практики в закладах середньої освіти;
- взяти участь у роботі комісії, призначеної завідувачем кафедри, з проведення захисту звітів практики здобувачів вищої освіти;
- після закінчення практики надати короткий письмовий звіт про результати практики і захист звітів разом із зауваженнями і пропозиціями щодо удосконалення практичної підготовки здобувачів вищої освіти;
- безпосередньо перед початком практики провести інструктаж з техніки

безпеки, виробничої санітарії та протипожежної безпеки.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ- ПРАКТИКАНТА

Після завершення навчально-ознайомлювальної практики в закладах середньої освіти здобувач вищої освіти подає керівникові для перевірки таку документацію:

звіт про проходження практики де вказано аналіз відвіданих уроків.

Критерії оцінювання звіту навчальної практики

При оцінюванні навчально-ознайомлювальної практики в закладах середньої освіти враховується ставлення здобувача вищої освіти до роботи, відгуки адміністрації, методиста-консультанта установи, де здобувач вищої освіти проходив практику. Особлива увага приділяється самостійності здобувача вищої освіти, його вмінню формулювати психологічну проблему клієнта, психологічні висновки та рекомендації.

Оцінка	Критерій диференціації
Відмінно	Зміст і оформлення звіту бездоганні.
Добре	Несуттєві зауваження щодо змісту і оформлення звіту.
Задовільно	Недбале оформлення звіту.
Незадовільно	У звіті висвітлено не всі розділи програми практики або звіт підготовлений не самостійно.

ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ НАВЧАЛЬНО-ОЗНАЙОМЛЮВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАХИСТ

Після закінчення навчально-ознайомлювальної практики в закладах середньої освіти керівник групи (здобувача вищої освіти) від базової установи складає звіт про його роботу. До звіту додаються пропозиції та матеріали, підготовлені здобувачами вищої освіти-практикантами і прийняті керівництвом для використання у практичній роботі.

Керівництво базової установи практики організовує обговорення підсумків роботи здобувачів вищої освіти і оцінює її за п'ятибальною системою.

Основні документи про практику (індивідуальний план, щоденник, звіти про роботу здобувачів вищої освіти, пропозиції та матеріали, підготовлені здобувачами вищої освіти і прийняті для використання в практичній роботі бази практики, характеристика на кожного здобувача вищої освіти) мають бути підписані керівником бази практики і завірені печаткою.

Документи передаються викладачеві, який здійснював керівництво професійною практикою.

Захист практики відбувається на засіданні кафедри навчального закладу.

Здобувачу вищої освіти, який не виконав програму практики з поважних, підтверджених документально причин, може бути надано право повторного проходження за індивідуальним графіком з фінансуванням всіх витрат на його організацію та проведення фізичними чи юридичними особами за окремим кошторисом.

Здобувач вищої освіти, який не виконав програму практики з неповажних причин або за підсумками її повторного проходження отримав незадовільну оцінку, відраховується з університету.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Е.А., Проців В. І., Свид С. П. Художні техніки в школі: курс лекцій (спецкурс) / Івано-Франківськ : 1994. 312 с.
2. Калініна Е. Інтегровані уроки з образотворчого мистецтва / Початкова школа. 2002. №2. С. 37-38.
3. Кириченко М. Основи образотворчої грамоти. Київ : Освіта. 2002. 198 с.
4. Ковальов О. Декоративно-прикладне мистецтво у школі. 1 – 7 клас : Навчальний посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. 144 с.; іл. 52 с.
5. Котляр В.Ф. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : 2001. 154 с.
6. Ковальчук О. В. Українське народознавство : Книга для вчителя. Київ : Освіта, 1994. 176 с.
7. Лухтай Л. Нестандартний урок. Початкова школа. 1992. № 3. С 31-35.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: підруч. для 1 кл. Київ : Наш час, 2007. 120с.
9. Любарська Л.М., Різниченко М., Протопопова О. Образотворче мистецтво: підруч. для 2 кл. Київ : Форум, 2004. 127 с.
10. Любарська Л.М. Образотворче мистецтво: підруч. для 3 кл. Київ : Форум, 2004. 112с.: іл.
11. Любарська Л.М. Образотворче мистецтво: підруч. для 4 кл. Київ : Форум, 2004. 160 с.
12. Любарська Л. Уроки образотворчого мистецтва. Початкова школа. Київ : Форум, 2002. № 9. С.50-55.
13. Методика навчання мистецтва у початковій школі : Посіб. для вчителів / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, О.В. Калініченко, Е.В. Белкіна, І.В. Руденко. Харків : Веста: Ранок, 2006. 256 с.
14. Олексюк-Казо Л. М. Основи прикладної творчості : навч. посібник. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. 201 с.

15. Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання: посібник для вчителів початкових класів та студентів педагогічних факультетів. Івано-Франківськ : 1996. 180 с.
16. Полякова Г.А. Образотворче мистецтво, 1 – 7 класи: теорія навчання, календарно-тематичне планування, основні поняття з образотворчого мистецтва: навчальний посібник для вчителів. Харків : «Скорпіон», 2011. 160 с.
17. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. Образотворче мистецтво. 2кл. / Укладачі: Л. Любарська, Л. Вовк. // Мистецтво та освіта. 2012. № 2 (44). С.8-11.
18. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. Образотворче мистецтво. 3кл. / Укладачі: Л. Любарська, Л. Вовк. // Мистецтво та освіта. 2012. № 3 (45). С.8-11.
19. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів (Образотворче мистецтво). Київ : 2013.
20. Титаренко В.П. Методика викладання декоративно-прикладної творчості. Полтава : 2004. 249 с.
21. Твори українського образотворчого мистецтва на уроці у школі: Методичні рекомендації для вчителів образотворчого мистецтва шкіл різного типу навчання. // автор-укладач С.В.Коновець: ІЗМН. Київ : 1997. 64 с.
22. Федун С. І., Рубля Т. Є. Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків образотворчого мистецтва для 1 - 4 класів [Текст] : метод. посіб. для вчит. загальноосвіт. навч. закл. і для системи підготовки та перепідготов. вчителів образотворчого мистецтва. Вінниця : Нова Книга, 2004. 56 с.
23. Федун С. І., Рубля Т. Є. Розробки уроків образотворчого мистецтва для 1 класу [Текст] : метод. посіб. для вчит. загальноосвіт. навч. закл. і для системи підготовки та перепідготов. вчителів образотворчого мистецтва. Вінниця : Нова Книга, 2004. 64 с.
24. Федун С. І., Рубля Т. Є. Розробки уроків образотворчого мистецтва для 2 класу [Текст] : метод. посіб. для вчит. загальноосвіт. навч. закл. і для системи підготовки та перепідготов. вчителів образотворчого мистецтва. Вінниця : Нова Книга, 2004. 64 с.
25. Федун С. І., Рубля Т. Є. Розробки уроків образотворчого мистецтва для 3 класу [Текст] : метод. посіб. для вчит. загальноосвіт. навч. закл. і для системи підготовки та перепідготов. вчителів образотворчого мистецтва. Вінниця : Нова Книга, 2004. 64 с.
26. Федун С. І., Рубля Т. Є. Розробки уроків образотворчого мистецтва для 4 класу [Текст] : метод. посіб. для вчит. загальноосвіт. навч. закл. і для

системи підготовки та перепідготов. вчителів образотворчого мистецтва. Вінниця : Нова Книга, 2004. 64 с.

27. Художня культура України: навч. посібник / Л.М. Масол, С.А. Ничкало, І.І. Веселовська, О.І. Оніщенко; за заг. ред. Л.М. Масол. Київ : Вища школа, 2006. 239 с. : іл..

Інформаційні ресурси

1. Образотворче мистецтво у школі –
http://osvita.ua/school/lessons_summary/fine_art/
2. Програма з образотворчого мистецтва –
www.mon.gov.ua/images/education/average/new_pr/obr_myst.doc
3. Особливості образотворчого мистецтва у початковій школі –
softacademy.luguniv.edu.ua/Programs/ThematicDrawing/05.htm
4. Образотворче мистецтво в основній школі –
kassiopeya.com/obrazotvorche-mistectvo-v-osnovnij-shkoli.html
5. www.studsell.com/view/23987/.
6. ukrefs.com.ua/105473-Vidi-pozaklasno-ta-pozashk-l-no-roboti-z-obrazo
7. teacher.at.ua > [Вчитель вчителю](#) > [Гурткова робота](#)
8. bukvar.su > [Педагогіка](#)
9. Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
10. Наукова бібліотека Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
11. Івано-Франківська універсальна наукова бібліотека імені Івана Франка.
12. Державний архів Івано-Франківської області.
13. Фонди та музейні збірки Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського.
14. Фонди та музейні збірки Івано-Франківського обласного художнього музею.
15. Фонди та музейні збірки Івано-Франківського краєзнавчого музею.
16. Фонди та музейні збірки Львівського музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України.
17. В.Кравец, В.Кухаренко Вопросы формирования информационной культуры/джерело доступу: http://www.e-oe.ru/sod/00/4_00/ku.html
18. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського. (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
19. Рукотвори. Народне мистецтво online. (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://www.rukotvory.com.ua>